

Бойчук Орест Ігорович

Проблема німецької меншини в контексті політики пам'яті в польсько-німецьких відносин

УДК 327.58(=112.2) (430)(091)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-5.22>

Бойчук Орест Ігорович
асистент кафедри міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, Україна

У дослідженні розкривається проблема німецької меншини крізь призму історичної політики в польсько-німецьких відносин. Дилема німецької меншини тісно пов'язана з історичною політикою Польської Народної Республіки, де наратив історії розвивався під значним впливом історичної справедливості закріплення нових територій в західній Польщі. Для Радянського Союзу було життєво необхідним побудувати наратив історичної ворожості у польському суспільстві до німецького населення задля закріплення комуністичного режиму. Окрім того, це було не важко, адже негативне ставлення до німця було спровоковане наслідками Другої світової війни. Ставлення до польського населення базувалося на історичному стереотипі «фольксдойч», який доволі довго символізував зрадливість.

Водночас проблема німецької меншини посилювалася німецьким законодавством, адже згідно з Конституцією Федеративної Республіки Німеччини німецьке громадянство прив'язувалося до територіальної складової, яка була закріплена за Німеччиною станом на 1937 р. Польські «віднайдені землі» становили на той час інтегральну частину німецької держави.

У Німеччині німецька меншина в Польщі тісно пов'язувалася з переселенськими кампаніями, в рамках яких виселено кілька мільйонів німців із Польської Народної Республіки.

У процесі перемовин про підтвердження наявних кордонів між демократичною Польщею та об'єднаною Німеччиною постало питання про статус німецької меншини, яка на той час не вважалася такою. У результаті переговорів німецька меншина визнана такою в наступному Договорі про дружбу і співробітництво. Водночас через наявність у німецькому законодавстві подвійного громадянства визнання німецького населення як німецької меншини в Польщі ставало час від часу частиною політико-суспільної дебати, а неочікувані кроки та ініціативи зі сторони автохтонних німців сприймалися у штики.

Ствердно можна зауважити, що питання німецького населення на території Польщі вважається одним з тих, яке вдалося вирішити на початку 90-х рр., будуючи двосторонні відносини на основі деісторизації двосторонніх відносин, проте емоційне сприйняття залишається.

Ключові слова: польсько-німецькі відносин, історична політика, німецька меншина в Польщі, історичний стереотип, фольксдойч.

Вступ. Урегулювання проблеми німецької меншини є цікавим зразком вдалого поводження з історичною політикою. Адже станом на 1990 р. німецька меншина була міцно вкорінена в історичний стереотип, який провадився владою Польської Народної Республіки. Водночас, незважаючи на те, що правове становище німецької меншини в Польщі було врегульовано, проблема знову постала на порядку денному польсько-німецьких відносин на початку 2000-х рр. та в 2019 р. Останнє зацікавлення тематикою спричинене діяльністю націоналістичної німецької партії «Альтернатива для Німеччини».

Мета. Дослідити ставлення польського та німецького політикуму до проблеми німецької меншини в Польщі та її вплив на польсько-німецькі відносини.

Завдання. Для досягнення мети наукової розвідки вважаємо за необхідне вирішити такі завдання:

- охарактеризувати місце та роль німецької меншини в Польщі в контексті історичної політики;
- визначити моделі вирішення проблеми німецької меншини;
- розглянути роль німецької меншини в діяльності Союзу Вигнанців;

– проаналізувати сучасне ставлення польським суспільством до автохтонних німців.

Стан розробки проблеми. Темі німецької меншини в Польщі присвячено чимало досліджень. Я. Барч [3] та Є. Кранц [18] досліджують питання з правового врегулювання німецької меншини в Польщі. З. Чакур [7] та В. Чаплінський [8; 9] розглядають питання крізь призму німецького законодавства. Й. Андруховищ-Скшеба [2] побіжно згадує німецьку меншину в контексті польської історичної політики. Є. Кохановські та Ш. Цвікер [17] досліджують питання німецької меншини крізь призму історичної політики в обох країнах.

Методи дослідження. Дослідження проводиться в дусі системного підходу та хронологічного висвітлення проблеми. Серед використаних методів варто звернути увагу на такі: аналіз, синтез, порівняння, контент та івент-аналіз. Аналіз та синтез використані під час дослідження польсько-німецьких відносин загалом крізь призму дослідження співпраці в різних сферах. У результаті вдалося виокремити взаємозв'язок між історичною політикою та проблемою німецької меншини, а в подальшому показати взаємозалежність крізь призму двосторонніх відносин. Контент-

аналіз використаний під час дослідження статей у пресі, а івент-аналіз показав нам, що німецька меншина в Польщі тісно пов'язана з історичною політикою в обох країнах, особливо на прикладі встановлення пам'ятної таблички на Битомському кладовищі.

Результати. Перебіг та результати Другої світової війни принесли значні зміни до територіальної та національної приналежності населення. У результаті німецька національна меншина та загалом німецьке населення на території Польщі стали значною проблемою в польсько-німецьких відносинах. Окрім того, незавершене питання призвело до того, що В. Чаплінський назвав її «проблемою трактування минулого» [9, с. 586]. Проблема врегулювання питання німецької меншини мала два аспекти: трактування громадянства в німецькому законодавстві і самого німця та проблема сприйняття німецького населення, яке було у польському суспільстві та формувалося крізь призму «фольксдойча» [17].

Підсилювали ці аспекти кілька факторів. Питання національних меншин є пов'язаним із результатами раннього (рішення про формування моноетнічної держави) та пізнього («Акція об'єднання родин») переселення німецького населення, питанням подвійного громадянства та питанням діяльності Союзу Вигнаних. У результаті часто виникали в Польщі дискусії про небезпеку зі сторони Німеччини та відновлення її хижацьких настроїв до свого східного сусіда [21].

Час від часу проблематика виникала на порядку денному як стосунків в рамках ФРН-ПНР так і відносин між НДР-ФРН [8, с. 62]. Особливо гостро постала в 50-х рр., коли чимало польських громадян почали декларувати своє німецьке коріння та масово почали виїжджати до Німеччини. Мотивами виїздів перш за все стали економічний занепад в ПНР і НДР та активний розвиток ФРН.

Причину ситуації масових виїздів уряд ПНР вбачав у трактуванні громадянства в ФРН. Окрім того, проблема була пов'язана з відкритістю у конотації повоєнного територіального порядку у ФРН. Адже «доктрина Голдштайна», деякі кола політичної та суспільно-громадської еліти в Німеччині і національна концепція наголошували на тимчасовості територіального устрою, про поділ на дві Німеччини [18, с. 586]. Посилювало проблему і те, що питання німецької меншини не було врегульовано в мирних угодах після Другої світової війни [18, с. 514].

У результаті будь-які вислови про більшу автономію для німецької меншини одразу ж викликали негативні дискусії в польському суспільстві. Політичну ситуацію не зміг вирішити і Договір про нормалізацію від 1970 р., який деякі німецькі політики вважали як тимчасове вирішення стану справ [7, с. 504].

Активне використання німецької меншини в Польщі як інструменту зовнішньої політики ФРН після підписання Договору про нормалізацію мало місце ще в період правління коаліції ХДС-СДП у 80-х р. У жовтні 1982 р. міністр закордонних справ ФРН А. Мертес у своєму виступі у Бундестазі заявив, що в Польщі наразі мешкає більш ніж мільйонна німецька меншина відповідно до ст. 116 Конституції ФРН [11, с. 586]. А. Мертес у своєму виступі ототожнив поняття «німця як громадянина» та «німецька меншина». На що Я. Барч зазначає, «поняття «німець» не може бути використаним для окреслення німецької меншини» [3, с. 605].

Правове становище громадянства в Німеччині зазначено в ст.116 Конституції: «1. Німець згідно із цим законом – це той, хто має німецьке громадянство, хто прибув на територію Німеччини в якості біженця або переселеного, його подружжя чи нащадки і які проживають на територіях, які були закріплені за Німеччиною до 31 грудня 1937 р.; 2. Колишні громадяни Німеччини, які були позбавлені громадянства в період з 30 січня 1933 р. по 8 травня 1945 р. та їхні нащадки підлягають поверненню громадянства за їхнім зверненням. Позбавлені громадянства особи вважаються автоматично громадянами, якщо вони проживають на території Німеччини після 8 травня 1945 р., якщо не існує іншої заяви від них» [11]. Саме формулювання: «які проживають на території Німеччини, яка була закріплена за нею до 31 грудня 1937 р» найбільш гостро сприймалося. Адже, згідно з твердженням, «багато громадян Польщі, особливо тих, які проживають на Північних та Західних територіях, були німцями» [18, с. 514]. Є. Кранц зазначає, що така ситуація не могла бути прийнята офіційною Варшавою [18, с. 514].

Правове закріплення статусу «німця» в Конституції ФРН, зазвичай, просували праві політичні кола та громадські організації, які були наближені до переселених чи були переселеними [4, с. 38–39], що загострювало ситуацію.

Тому проблема німецької меншини була присутня на порядку денному під час ратифікації Договору про підтвердження кордону та Договору про добросусідські відносини.

У період ратифікаційної процедури в Бундестазі, питання про меншину було вписано до Резолюції про ратифікацію від 16 жовтня 1991 р., в якій було зазначено наступне: «Перспектива вступу Польщі до Європейських спільнот також повинна полегшити поселення німецького населення на території Польщі включно з населенням, яке було депортоване» [4, с. 10]. Фактично в Резолюції вмістилися погляди Союзу Вигнаних, які ґрунтувалися на праві до Батьківщини (нім. *Recht auf Heimat.*). Польський сейм у відповідь на Резолюцію Бундестагу висловив незадоволення станом справ

з польською меншиною в Німеччині, яка в принципі згідно з німецьким законодавством не існувала [7, с. 508].

У 1989–1991 рр. в польській пресі почали з'являтися публікації присвячені проблемі німецької меншини в країні. Цікавим виглядає те, що саме в період комунізму, до початку кардинальних змін у суспільстві, проблема не артикулювалася.

У світлі процесів, які мали місце в період завершення війни та на перших етапах формування повоєнного устрою, не всі німці залишили територію Польщі [26, с. 227]. Як зазначає В. Каліцький, на вже новій території Польщі залишилося близько 20 тис. осіб, які декларували німецьку приналежність [26, с. 228; 16]. Складність ситуації німецького населення полягала в тому, що їх час від часу позбавляли їхньої власності. Погіршувало ситуацію і відсутність існування Німеччини як такої, яка могла б надати дипломатичний захист. А вже до 1948 р. існували лише окупаційні зони. Спочатку чотири, після три а потім вже дві незалежні держави. Фактично німці як і де-факто так і де-юре не мали жодного громадянства.

У світлі формування біполярного порядку відношення до німецького населення було контроверсійним. З одного боку, ситуація автохтонних німців почала покращуватися вже з початку 50-х рр. Саме в 1951 р. територіальна адміністрація Польської Народної Республіки (далі – ПНР) розпочала повертати деяким німцям відібране майно в результаті акції у середині 40-х рр. Зміна ситуації з фольксдойчами була пов'язана з переговорами та як результат підписанням договору в Згожельцу в 1950 р. З іншого боку, можливо, радянський уряд намагався певного роду врегулювати ситуацію на нових територіях. Можливою також є сама позиція комуністичної ідеології. Територія була приближена до західного світу, і де як не там мав показово би розвиватися комунізм.

У 1953 р. на Західних на Північних територіях Польщі існувало 137 шкіл молодших класів, де навчання провадилося німецькою мовою. Присутня на західних територіях також була німецькомовна преса. Серед них варто виділити «Голос робітника» (нім. Arbeiterstimme), який видавався у Вроцлаві [26, с. 337].

У дослідженні проблеми ролі німецького населення у двосторонніх відносинах варто звернути увагу на те, що необхідно розрізняти фольксдойчів та людей які емігрували з ПНР в період 50-х – 80-х рр. Принагідно зазначимо, що «Volksdeutsch» в післявоєнній та сучасній Німеччині майже не використовується для окреслення німецької меншини в Польщі. Не використовують його і кола «вигнаних» німців [17, с. 264]. Мали місце і проблеми з ідентифікацією німця в повоєнній Польщі.

Як подає В. Каліцький, Спеціальна Комісія, яка була покликана верифікувати особи та надати їм

громадянство на нових землях, діяла не повністю професійно [16]. Це було пов'язано з перевантаженням у зв'язку із великою кількістю населення. К. Токаж рефлексуючи на тему спірної діяльності Комісії, що протягом 1946 р. Комісія розглянула інформацію 1,046 млн. осіб. «Інколи результати Комісії приводили до того, що патріотичних поляків виселяли до Німеччини, а автохтонних німців залишали на території» [26, с. 225]. Деяких німців залишали спеціально у зв'язку з їхніми кваліфікаціями [26, с. 225].

Стан справ з німецьким населенням був складним, а їхнє сприйняття в польському суспільстві базувалося на конотації «ворог». Ще в 1946 р. в заявах представників Армії Крайової зазначалося, що автохтонні німці є зрадниками, проти них проводилися каральні акції. У період комунізму, а особливо на поч. 50-х рр., фольксдойчі проходили складну процедуру асиміляції. Над ними тривали судові процеси. Пізніше, фольксдойчі стали елементом антинімецької пропаганди комуністичним урядом. Німців окреслювали як зрадників в суспільстві [17, с. 264]. Формулювання ст. 116 Конституції ФРН лише сприяло цьому. Ці тенденції збереглися в трансформаційній Польщі в 89–90-х рр. та підсилювалися на фоні діяльності Союзу Вигнаних.

Деяке правове становище фольксдойчів врегулювалося у 1962 р., коли в ПНР законодавчо врегулювали проблему громадянства в Польщі. Особи, які не мали громадянства могли вибрати його серед польського, «ендеєрівського» або залишитися чужоземцями без громадянства [7, с. 508].

Із деякої майбутньої перспективи, показовим у справі фольксдойчів та ситуації з переселенням німецького населення є дані Центру дослідження публічної думки від 1996 р. Згідно з опитуванням, більшість поляків нічого не знала про події пов'язані з депортованими німцями. Так, зазначали 47% респондентів, а 65% опитаних відповіли, що депортація німецького населення є необхідним та справедливим результатом післявоєнного врегулювання в Європі [2, с. 216]. Тому маніпуляції з німецьким населенням стали доволі легкою справою для комуністичної пропаганди.

У 1990 р. ситуація щодо фольксдойчів почала змінюватися. Багато поляків, намагаючись отримати дозвіл легально виїхати на Захід, шукали інформацію у архівах, які на той час якраз відкривалися, про свою приналежність до фольксдойча. Як подає В. Каліцький в кінці 80-х на початку 90-х до ФРН «емігрували не лише Шульци, але і Ковальські» (пол. «[...] ten czas do FRN emigrowali nie tylko Schulzowie, ale i Kowalscy») [16]. «Поляків манив до себе розвинений німець» [16] – рефлексує В. Каліцький про необхідність розширення співпраці зі своїм сусідом.

Окрім того, у зв'язку з відходом цензури та падінням комунізму відкривалися протиправні дії кому-

ністичного уряду проти автохтонних німців. У 1989 р. Комісія з питань національних меншин запросила на своє засідання представників німецької меншини з Вроцлава, Зеленої Гури та Гоголіну. Під час розгляду питання німецької меншини її представники скаржилися на кривди заподіяні Червоною Армією, які пов'язані з «ополяченням» прізвищ та зручаннями і знищенням німецької культури [12, с. 155].

У тому ж році в «Газеті Виборчій» вийшло інтерв'ю з представником Сейму, який на той час був членом Комісії у справах національних меншин Й. Гочолем. Характеризуючи думки серед автохтонних німців у світлі діяльності комуністичного уряду, він достатньо скептично оцінив ситуацію на заході Польщі. Згідно з ним «ополячені Сілезці мають три думки щодо майбутнього західних територій: пропольська, пронімецька та сепаратистська» [26, с. 228], і від Польщі залежатиме, яка думка буде превалювати [25, с. 229].

Ситуація виглядала неоднозначною, через активізацією діяльності середовища виселених як в Польщі так і Німеччині.

Восени, 8 листопада 1989 р., у переддень візиту Г. Коля до Варшави, Бундестаг приймає резолюцію в якій закликає Уряд до визнання кордону на Одері та Ниси-Лужицькій. Німецькі парламентарі закликали «польський народ зрозуміти, що його (польського народу – прим. Авт.) право на існування в межах сучасних кордонів, Нами, Німцями, не буде піддаватися сумніву» [12, с. 154]. Зауважимо, що Г. Коль перервав візит до Варшави у зв'язку з падінням Берлінської стіни. Пізніше, 21 грудня 1990 р. Бундестаг та Народна палата НДР (пол. Izba Ludowa, нім. Volkskammer) прийняли Спільну резолюцію щодо польсько-німецького кордону. У Резолюції, обидва законодавчі органи чітко та ясно зазначили про непорушність східних кордонів Німеччини [12, с. 156].

Позитивні сигнали про підтвердження кордонів зі сторони законодавчих органів обох Німеччини викликали шквал обурення в середовищі виселених, які розуміли загрозу для своїх вимог, зазначених в Хартії Виселених від 1954 р.

Після прийняття Резолюції 1989 р, в листопаді Сілезію відвідували Гартмут Кошик, Губерт Гупка та Герберт Чая [13]. Гартмут Кошик був на той час генеральний секретар Союзу Виселених. Герберт Чая до 1994 р. був Президентом Союзу Вигнаних, а Губерт Губка був членом Бундестагу від ХДС. Саме останній найбільш активно критикував позицію Г. Коля про готовність підписати Договір про підтвердження польсько-німецького кордону [14]. Г. Губка та Г. Чая подавалися радянською пропагандою як основні вороги польського населення. Частина пропаганди була вірною. Сам Г. Губка після прийняття першої декларації зазначив, що Польщі необхідно змінити статус Верхньої Сілезії надавши їй більше автономії [26, с. 225].

У результаті прийняття спільної Резолюції Бундестагу та Народної палати, Губка зазначив, що визнання східного кордону є «злочином з боку Німеччини та зрадою інтересів мільйонів виселених та їх нащадків» [5, с. 103]. Однак позиція крайніх кіл виселених щодо польського питання швидко послабилася. Причиною стало те, що в більшості представники Бундестагу були зорієнтовані на вирішення польсько-німецьких відносин з метою швидкої інтеграції НДР та ФРН в єдину країну. Цьому підтвердження є також спільна декларація Бундестагу та Народної палати від літа 1990 р.

Причиною може бути і холодне ставлення «німців» в Польщі до діяльності Союзу Вигнаних. Серед автохтонних німців побутувала думка, що Союз Вигнаних намагається використати ситуацію в Польщі, яка на той час була слабкою, для того щоб збільшити свій вплив в Німеччині, який поступово падав, а це може призвести до реакційних дій зі сторони польського уряду. Таку думку подає К. Гжибовська у своїй статті для «Річ Посполита» [13].

На тлі переговорів Договору про кордон, у червні 1990 р. середовища виселених та сам Гартмут Кошик змінив свою позицію щодо надання більшої автономії та наголошував на розвитку транскордонної співпраці. Основною ідеєю стало об'єднання німців та зміцнення відносин між народами через «економічну співпрацю та соціальний добробут на обох берегах Одера та Ниси-Лужицької» [5, с. 104]. Хоча під час ратифікації Договору про кордони Г. Кошик і Е. Штайнбах, майбутня директорка, проголосували проти ратифікації [6, с. 221].

Проблема німецької меншини у польсько-німецьких відносинах від тепер стає все більш пов'язаною з Союзом Вигнаних. Ще на поч. 50-х рр. в Конституції ФРН було вказано, що кожен громадянин має право повернутися до своєї батьківщини, яку він залишив у зв'язку із втечею чи переслідуванням з різних міркувань. До того ж у польському праві існував принцип набуття громадянства по крові, що призводило до непорозуміння з Польщею. Справа в тому, що на території Польщі, незважаючи на акції депортації, залишилося німецьке населення. До того ж депортованим німцям гарантувалося право на отримання відшкодування у зв'язку з майновими втратами. Варто підкреслити, що німці під час інтеграції в кінці 40-х на початку 50-х рр. отримали від ФРН компенсацію за втрачене майно. Однак їм не заборонялося вимагати компенсацію від третьої сторони, яку вони залишили.

Однак у Німеччині також існували контроверсійні підходи, які просувалися Союзом Вигнаних. Так, на початку 90-х рр., Генеральний секретар СВ Г. Кошик виступив з пропозиціями європеїзації частин польських територій за допомогою організації референдуму на тему майбутнього «Віднайдених земель» [20, с. 196].

Подібного роду кроки не сприяли польсько-німецькому порозумінні в рамках спільноти інтересів. Все-таки, незважаючи на деісторизацію польсько-німецьких відносин, відчувалася «сильна присутність історичних питань в польсько-німецькій взаємодії». Більше того, ініціативи Союзу Вигнаних призвели до посилення єврскептицизму серед поляків на початку 1995 р.

Тим не менш, у Договорі про добросусідство обидві сторони погодилися про юридичне закріплення німецької меншини. Проте громадян Німеччини, які мали польське коріння не мали юридичного статусу. М. Томал [27, с. 160–162] та Є. Сулек [25, с. 43] доволі позитивно окреслюються вирішення питання меншини в двосторонніх відносинах. Однак у працях Є. Кранца [18, с. 517–518], Я. Барч [3, с. 607–614] та В. Чаплінський [9] доволі скептично поставилися до результатів договору.

Окрім диспропорції в підходах до розуміння меншини, складним в польсько-німецьких відносинах виглядає проблема подвійного громадянства. Згідно з німецьким законодавством подвійне громадянство є дозволеним. Та й процедура отримання громадянства є нескладною. Доволі часто цим користувалися польські «Ковальчики». Часто – це викликало непорозуміння у двосторонніх відносинах [4, с. 589], особливо на тлі зростання змішаних польсько-німецьких шлюбів [15, с. 497]. Адаже за законодавство, їх діти мали два громадянства – польське та німецьке.

У світлі спірних заяв Союзу Вигнаних зросли побоювання у польських парламентарів щодо лояльності німецької меншини. У червні 1998 р. Я. Доброш звернувся до тогочасного міністра закордонних справ Б. Геремека з питанням, як реагує на подвійне громадянство німецької національної меншини та чи планує подавати скаргу до Суду в Гаазі. У відповідь міністр зазначив кілька важливих зауваг на яких базується політика Польщі щодо німецької національної меншини:

«Проблема подвійного громадянства не могла бути предметом переговорів над Договором про добросусідство. Не можна і говорити, що подвійне громадянство польського населення є «правовою агресією» Німеччини, оскільки в Польщі діє норма про виключно польське громадянство, і ті, хто мають це громадянство, повинні діяти у правовому полі Польщі, а інше громадянство польський уряд не бере до уваги. Основою для німецької меншини в Польщі є обов'язковість польського громадянства [...] Окрім цього питання, громадянство перебуває на особистому контролі Міністра Закордонних Справ, а в Німеччині ведуться дебати про зміну норми про громадянство. [...] Правових підстав для позову до Суду в Гаазі немає» [21].

У кінці липня 1998 р. міністр закордонних справ Б. Геремек в інтерв'ю журналу «Zeit» зазначив: «Ми переконані, що вступ до Союзу створить

у Польщі нормальні умови для оселення німців. [...] Але не означатиме це повороту колишнього власника до його власності» [10, с. 253].

Ситуацію з подвійним громадянством справді намагалася виправити коаліція СДП-Зелені-Союз 90, у коаліційній угоді якої було прописано пункт про зміну законодавства про громадянство [8, с. 67]. У результаті з 1 січня 2000 р. в Німеччині можливість отримання громадянства стала складнішою, особливо щодо дітей [7, с. 516–518]. Це викликало певне задоволення в польській еліті. Адаже в Польщі заборонено мати подвійне громадянство [3, с. 626].

Вже в 2001 р. в 10-ту річницю підписання Договору про добросусідство на сторінках «Річ Посполита» виходить доволі критична стаття про національну меншину Німеччини у світлі її вимог до подвійного назв місць.

Стаття Я. Новака-Єжборанського стала критичним підсумком німецьких аспірацій в Польщі та результатів польсько-німецької співпраці. Рефлексує на тему підписання договору, автор зазначає, що «для підписання договору потрібно кілька хвилин, але навіть кілька років не вистачить, щоб звільнити людські голови від взаємних стереотипів та звинувачень» [22]. Схиляючи голову перед тим, які зусилля приклали дві країни для налагодження двосторонніх відносин, автор все ж стверджує про те, що історична дебата ще не завершилася [22].

«Незважаючи на історичний перелом небо над Польщею та Німеччиною не є безхмарним. Згідно з результатами дослідження кожен п'ятий німець не може прийняти кордон на Одрі та Нисі-Лужицькій. У більшості – це ті, хто має зв'язок із Союзом Вигнаних. У січні цього (2001 р. – прим. авт.) за ініціативою Е. Штайнбах був поданий законопроект, в якому закликали до дій зі сторони федерального уряду у відношенні до Польщі щодо питання німецької меншини. Вигнані закликають домагатися перейменувати традиційні німецькі місця з польських назв на німецькі чи полегшити набуття права власності для переселених німецьких громадян, які планують повернутися» [22], як зазначає Я. Новак-Єжборанський, підкреслюючи те, що Союз Вигнаних намагається звинувати Польщу у дискримінації німецької меншини та переглянути наслідки Другої світової війни.

Фактично провідна польська газета почала дискусію щодо лояльності фольксдойчів до польського уряду. Суперечка у польсько-німецьких відносинах на тлі подвійних назв збіглася з вимогами офіційної Варшави до Литви про подвійні назви у місцях проживання польської меншини. Все б можливо із часом і пройшло. Однак ситуація збіглася зі зростанням реституційних індивідуальних позовів проти Польщі, спровокувавши дискусію навколо «рівності жертв» у польсько-німецькому історичному минулому.

Автор напряду стверджує, що німці не мають морального права на такі вимоги, адже «вони (фольксдойчі – прим. авт.) були п'ятою колоною у Польщі, які одразу після приходу німецьких військ почали вступати в НСДПН [...] Німці повинні прийняти наслідки програної війни, в якій вони брали активну участь» [22].

М. Томала закликає не брати участь у ініціативах Союзу Вигнаних, адже це може змарнувати символічний характер польсько-німецького порозуміння [27, с. 209].

Пік негативної конотації фольксдойча в польському суспільстві, як зазначає Є. Кохановський, припав на 2004 р. та був пов'язаний з реституційними вимогами переселених німців [17, с. 265].

У сучасній Польщі використання терміну фольксдойч втратило приналежність лише до німецького населення, а застосовується до будь-якого громадянина, який підважує національно-католицькі традиції Польщі [17, с. 265].

Проблема трактування фольксдойчів, можливо, і відійшла та вирішилася. Однак вона не перестала існувати, а трансформувалася до ще більш зтяжної історичної дебати у польсько-німецьких відносинах про те, хто є жертвою, а хто є злочинцем на фоні реституційних вимог та ініціатив із приводу вшанування жертв переселених німців.

Як зазначає К. Маліновський, досліджуючи позицію ФРН на переговорах, Німеччина досягнула успіху в справі депортованих німців [19, с. 322]. Адже вперше порушене це питання на настільки високому політичному рівні між обома країнами у процесі перемовини про меншину.

Наразі з'являються спорадичні публікації критичного спрямування щодо німецької меншини. У 2015 р. на сторінках «Річ Посполитої» з'явилися роздуми А. Кршиняка про те, чи мають сілезійці історичне право встановлювати Г. Чаї пам'ятну табличку [23].

Загострення ситуації відбулося в 2019 р. та було пов'язано з німецькою ультраправою організацією «Альтернатива для Німеччини» (нім. Alternative für Deutschland) (далі – АдН) [24]. Керівник Союзу німецької молоді М. Тіліковський став ініціатором встановлення пам'ятника, який вшановує полеглих німців в період Першої та Другої світових воєн. Пам'ятник відкрито в День жалоби німецьких жертв. Контраверсії викликав не сам пам'ятник, який розташований на Битомському кладовищі, а співініціатори з німецької сторони. Серед них між іншим став С. Прочка, депутат до Бундестагу від АдН та радикальне молодіжне крило АдН Молода Альтернатива (нім. Junge Alternative) [24]. Останні між іншим заявляють про те, що був змушений напасти на Польщу [1].

Обурення підсилило і те, що пам'ятник вшановував «Самооборону», яка формувалася під час Другої світової війни із сілезійців та здійснювала геноцид польського населення [1].

Висновки. У результаті виваженої історичної політики в польсько-німецьких відносинах обом країнам вдалося сформувати модель співпраці щодо формально-юридичного закріплення німецької меншини в польському як суспільному та і політичному дискурсі.

Модель співпраці щодо проблеми була доволі простою: німецька меншина отримує юридичний статус та свободу діяльності, взамін не піднімаються питання щодо подвійних назв міст та вулиць чи будь-якого питання щодо зміни статусу території, на яких розселені етнічні німці.

Окрім того, обом країнам вдалося побороти стереотип ворожості серед польського суспільства до німецької меншини, який активно створювався в період існування ПНР.

Час від часу питання німецької меншини знову ставало актуальним в польсько-німецькому політичному та історичному дискурсі. Повернулися до нього на поч. 2000-х рр. та в останніх роках, особливо у 2020 р.

Варто звернути увагу і на те, що останні ініціативи націоналістичної партії у сфері історичної політики в Німеччині вкрай радикально сприймаються Варшавою. Чого тільки вартує те, що в ситуації встановлення пам'ятної таблички особливо негативно висловлювалася ліберальна «Газета Виборча».

ЛІТЕРАТУРА:

1. AfD i neonaziści na bytomskim cmentarzu. Gazeta Wyborcza. URL : <https://wyborcza.pl/7,75399,25425816,afd-i-neonazisci-na-bytomskim-cmentarzu.htmlgazetapl> (дата звернення: 06.08.20).
2. Andrychowicz-Skrzeba J. Polityka historyczna w Polsce i Niemczech po roku 1989 w wystąpieniach publicznych oraz publikacjach polityków polskich i niemieckich. Warszawa: Katedra Wydawnictwo Naukowe, 2014. 701 s.
3. Barcz J. Polonia i mniejszość niemiecka w sprawie dysparytetu pojęciowego w Traktacie RP-FTN z 17 czerwca 1991 r. Uwarunkowania negocjacyjne i konsekwencje prawne. / Przełom i wyzwanie. XX lat polsko-niemieckiego Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy 1991-2011 / pod red. W. M. Góralski. Warszawa : Elipsa, 2011. S. 603–628.
4. Barcz J. Wstęp. / Polska-Niemcy. Dobre sąsiedztwo przyjazna współpraca / pod red. J. Barcz, M. Tomala. Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 1992. S. 3–17.
5. Best U. Transgression as a Rule: German-Polish Cross-border Cooperation, Border Discourse and EU-enlargement. Münster : LIT Verlag, 2007. 279 p.
6. Bingen D. Polityka Republiki Bońskiej wobec Polski. Od Adenauera do Kohla 1949–1991. Kraków : Kwadrat, 1997. 339 s.
7. Czachór Z. Podwójne obywatelstwo w Polsce i Niemczech: Polacy i Niemcy na drodze do partnerskiego sąsiedztwa. Próba bilansu dziesięciolecia 1989-1998: / za red. K. Malinowski, D. Bingen. Poznań : Instytut Zachodni, 2000. S. 499–520.

8. Czapliński W. Polskie pozycje prawne wobec Niemiec popoczdamskich w świetle prawa międzynarodowego. *Agresja–terytorium–obywatelstwo / Polska-Niemcy 1945-2007. Od konfrontacji do współpracy i partnerstwa w Europie / pod. Red. W. M. Góralski.* Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2007. S. 37–76.

9. Czapliński W. Reforma prawa o obywatelstwie w RFN i jej znaczenie dla stosunków polsko-niemieckich / *Przełom i wyzwanie. XX lat polsko-niemieckiego Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy 1991-2011 / pod red. W. M. Góralski.* Warszawa: Elipsa, 2011. S. 585–599.

10. Cziomer E. Polityka zagraniczna Niemiec. Kontynuacja i zmiana po zjednoczeniu ze szczególnym uwzględnieniem polityki europejskiej i transatlantyckiej. Warszawa : Politeja, 2005. 342 s.

11. Deutscher Bundestag – Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland: URL : <https://www.bundestag.de/gg> (дата звернення: 25.03.20).

12. Foks R. Polsko-niemiecka droga do współpracy i kooperacji w latach 1988-1991. *Niemcoznawstwo. Acta Universitatis Wratislaviensis.* 1995. No. 5. C. 148–159.

13. Grzybowska K. Zimna wojna przeciw Polsce. *Gazeta.pl.* URL : http://www.archiwum.wyborcza.pl/Archiwum/1,0,6062356,19891103RP-DGW,GORA_PROBLEMOW,.html (дата звернення: 24.08.20).

14. Herbert Hurka. *Gazeta Wyborcza.* URL : <https://wyborcza.pl/1,76842,3710939.htmlwyborcza.pl> (дата звернення: 23.01.20).

15. Jaroszevska E. Małżeństwa polsko-niemieckie. / *Interakcje. Leksykon komunikowania polsko-niemieckiego / pod red. A. Gall, J. Grębowiec, J. Kalicińska.* Wrocław, 2015. S. 495–510.

16. Kalicki W. Niemcy za pazuchą. *Gazeta.pl.* URL : http://www.archiwum.wyborcza.pl/Archiwum/1,0,6057412,19910921RP-DGW,NIEMCY_ZA_PAZUCHA,.html (дата звернення: 24.08.20).

17. Kochanowski J., Zwicker S. *Folksdojcz. Rasa, los i zdrada / Wyobrażenia przeszłości. Polsko-niemieckie miejsca pamięci / pod. red. R. Traba, H. H. Hahn, M. Górny, K. Kończal.* Warszawa: Scholar, 2017. S. 260–279.

18. Kranz J. Polsko-niemieckie kontrowersje prawne – próba bilansu / *Przełom i wyzwanie. XX lat polsko-niemieckiego Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy 1991–2011: / pod. red W. M. Góralski.* Warszawa : Elipsa, 2011.

19. Malinowski K. Polityka Republiki Federalnej Niemiec wobec Polski 1989–1991. Poznań : Instytut Zachodni, 1997. 372 s.

20. Ociepka B. Związek wypędzonych w systemie politycznym RFN i jego wpływ na stosunki polsko-niemieckie 1982-1992. Wrocław, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, 1997. 329 s.

21. Odpowiedź na interpelację w sprawie nadawania przez RFN, na podstawie jej ustawodawstwa, niemieckiej przynależności państwowej mieszkającym na terenach Ziemi Odzyskanych obywatelom polskim. URL : <http://orka2.sejm.gov.pl/iz3.nsf/main/1d57a707> (дата звернення: 05.08.20).

22. Pomost, nie zarzewie – Archiwum Rzeczpospolitej: URL : <https://archiwum.rp.pl/artukul/347861-Pomost-nie-zarzewie.html> (дата звернення: 06.08.20).

23. Rozrzucone polsko-niemieckie puzzle. Archiwum Rzeczpospolitej. URL : <https://archiwum.rp.pl/>

artukul/672982-Rozrzucone-polsko-niemieckie-puzzle.html (дата звернення: 21.03.20).

24. Skrajna prawica i pomnik niemieckich żołnierzy w Bytomiu. Jest doniesienie. URL : <https://wyborcza.pl/7,75399,25431002,skrajna-prawica-i-pomnik-niemieckich-zolnierzy-w-bytomiu-jest.htmlgazetapl> (дата звернення: 06.08.20).

25. Sulek J. Historia powstania traktatu dobrosąsiedzkiego RP–RFN z 17 czerwca 1991 roku (ze wspomnień głównego negocjatora). *Przegląd Zachodni.* 2011. No. 2. S. 3–45.

26. Tokarz K. Niemcy w prasie polskiej w latach 1989–1991. *Niemcoznawstwo.* 1998. Vol. 8. S. 221–230.

27. Tomala M. Od porozumienia do współpracy: stosunki polsko-niemieckie w latach 1991–2001: wybrane zagadnienia. Kilce: Dom Wydawni. Elipsa, 2004. 248 s.

REFERENCES:

1. AfD i neonaziści na bytomskim cmentarzu. *Gazeta Wyborcza.* URL: <https://wyborcza.pl/7,75399,25425816,afd-i-neonazisci-na-bytomskim-cmentarzu.htmlgazetapl> (дата звернення: 06.08.20).

2. Andrychowicz-Skrzeba J. Polityka historyczna w Polsce i Niemczech po roku 1989 w wystąpieniach publicznych oraz publikacjach polityków polskich i niemieckich. Warszawa: Katedra Wydawnictwo Naukowe, 2014. 701 s.

3. Barcz J. Polonia i mniejszość niemiecka w sprawie dysparytetu pojęciowego w Traktacie RP-FTN z 17 czerwca 1991 r. Uwarunkowania negocjacyjne i konsekwencje prawne. / *Przełom i wyzwanie. XX lat polsko-niemieckiego Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy 1991-2011 / pod red. W. M. Góralski.* Warszawa: Elipsa, 2011. S. 603–628

4. Barcz J. Wstęp. / *Polska-Niemcy. Dobre sąsiedztwo przyjazna współpraca / pod red. J. Barcz, M. Tomala.* Warszawa : Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 1992. S. 3–17.

5. Best U. *Transgression as a Rule: German-Polish Cross-border Cooperation, Border Discourse and EU-enlargement.* Münster : LIT Verlag, 2007. 279 p.

6. Bingen D. Polityka Republiki Bońskiej wobec Polski. Od Adenauera do Kohla 1949–1991. Kraków: Kwadrat, 1997. 339 s.

7. Czachór Z. Podwójne obywatelstwo w Polsce i Niemczech: Polacy i Niemcy na drodze do partnerskiego sąsiedztwa. Próba bilansu dziesięciolecia 1989-1998 / pod. red. K. Malinowski, D. Bingen. Poznań: Instytut Zachodni, 2000. S. 499–520.

8. Czapliński W. Polskie pozycje prawne wobec Niemiec popoczdamskich w świetle prawa międzynarodowego. *Agresja–terytorium–obywatelstwo / Polska-Niemcy 1945-2007. Od konfrontacji do współpracy i partnerstwa w Europie / pod. Red. W. M. Góralski.* Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2007. S. 37–76.

9. Czapliński W. Reforma prawa o obywatelstwie w RFN i jej znaczenie dla stosunków polsko-niemieckich / *Przełom i wyzwanie. XX lat polsko-niemieckiego Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy 1991–2011 / pod red. W. M. Góralski.* Warszawa: Elipsa, 2011. S. 585–599.

10. Cziomer E. Polityka zagraniczna Niemiec. Kontynuacja i zmiana po zjednoczeniu ze szczególnym uwzględnieniem polityki europejskiej i transatlantyckiej. Warszawa : Politeja, 2005. 342 s.

11. Deutscher Bundestag – Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland: URL : <https://www.bundestag.de/gg> (дата звернення: 25.03.20).

12. Foks R. Polsko-niemiecka droga do współpracy i kooperacji w latach 1988-1991. Niemcoznawstwo. Acta Universitatis Wratislaviensis. 1995. No. 5. С. 148–159.

13. Grzybowska K. Zimna wojna przeciw Polsce. Gazeta.pl. URL : http://www.archiwum.wyborcza.pl/Archiwum/1,0,6062356,19891103RP-DGW,GORA_PROBLEMOW,.html (дата звернення: 24.08.20).

14. Herbert Нурка. Gazeta Wyborcza. URL : <https://wyborcza.pl/1,76842,3710939.htmlwyborcza.pl> (дата звернення: 23.01.20).

15. Jaroszewska E. Małżeństwa polsko-niemieckie. / Interakcje. Leksykon komunikowania polsko-niemieckiego / pod red. A. Gall, J. Grębowiec, J. Kalicińska. Wrocław, 2015. S. 495–510.

16. Kalicki W. Niemcy za pazuchą. Gazeta.pl. URL : http://www.archiwum.wyborcza.pl/Archiwum/1,0,6057412,19910921RP-DGW,NIEMCY_ZA_PAZUCHA,.html (дата звернення: 24.08.20).

17. Kochanowski J., Zwicker S. Folksdojcz. Rasa, los i zdrada / Wyobrażenia przeszłości. Polsko-niemieckie miejsca pamięci / pod. red. R. Traba, H. H. Hahn, M. Górny, K. Kończal. Warszawa : Scholar, 2017. S. 260–279.

18. Kranz J. Polsko-niemieckie kontrowersje prawne – próba bilansu / Przełom i wyzwanie. XX lat polsko-niemieckiego Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy 1991–2011: / pod. red W. M. Góralski. Warszawa : Elipsa, 2011.

19. Malinowski K. Polityka Republiki Federalnej Niemiec wobec Polski 1989-1991. Poznań: Instytut Zachodni, 1997. 372 s.

20. Ociepka B. Związek wypędzonych w systemie politycznym RFN i jego wpływ na stosunki polsko-niemieckie 1982-1992. Wrocław, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, 1997. 329 s.

21. Odpowiedź na interpelację w sprawie nadawania przez RFN, na podstawie jej ustawodawstwa, niemieckiej przynależności państwowej mieszkającym na terenach Ziem Odzyskanych obywatelom polskim. URL : <http://orka2.sejm.gov.pl/iz3.nsf/main/1d57a707>(дата звернення: 05.08.20).

22. Pomost, nie zarzewie – Archiwum Rzeczypospolitej. URL : <https://archiwum.rp.pl/artukul/347861-Pomost-nie-zarzewie.html> (дата звернення: 06.08.20).

23. Rozrzucone polsko-niemieckie puzzle. Archiwum Rzeczypospolitej. URL : <https://archiwum.rp.pl/artukul/672982-Rozrzucone-polsko-niemieckie-puzzle.html> (дата звернення: 21.03.20).

24. Skrajna prawica i pomnik niemieckich żołnierzy w Bytomiu. Jest doniesienie. URL : <https://wyborcza.pl/7,75399,25431002,skrajna-prawica-i-pomnik-niemieckich-zolnierzy-w-bytomiu-jest.htmlgazetapl> (дата звернення: 06.08.20).

25. Sułek J. Historia powstania traktatu dobrosąsiedzkiego RP–RFN z 17 czerwca 1991 roku (ze wspomnień głównego negocjatora). Przegląd Zachodni. 2011. No. 2. S. 3–45.

26. Tokarz K. Niemcy w prasie polskiej w latach 1989–1991. Niemcoznawstwo. 1998. Vol. 8. S. 221–230.

27. Tomala M. Od porozumienia do współpracy: stosunki polsko-niemieckie w latach 1991–2001: wybrane zagadnienia. Kilce: Dom Wydaw. Elipsa, 2004. 248 s.

The problem of the German minority in the context of the politics of memory in Polish-German relations

Boichuk Orest Ihorovych

Assistant at the Department
of International Relations
Vasyl Stefanyk Precarpathian National
University
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
Ukraine

The article discovers the problem of the German minority in the context of historical policy in Polish-Germany mutual relations. The dilemma of the German minority linked closely with the historical policy of Poland, where is the historical narrative had been developed under the visible influence of historical justness for fixing new Western Poland's territories so-called "Ziem odzyskanych". For the fixing of influences of the Soviet Union regime was vital to establish a narrative of historical hostility in Polish society against German people. More, it isn't so hard, because the negative treatment of the German people was provoked by the consequences of the World War II.

The attitude for German citizens was leading in a way of the historical stereotype "folksdeutsch", which symbolized betrayal.

At the same time, the dilemma of the German minority was strengthened by German legislation. According to the Constitution of the Federal Republic of Germany, German citizenship was linked with territorial affiliation, which was fixed for Germany until 1937. The Polish Recovered Territories was at that time as an integral part of the German state.

In Germany, the German minority was perceived to resettlement campaign during which was displaced few millions of Germans from Polish People Republic

During negotiation about the confirmation of borders between democratic Poland and the united Germany aroused the dilemma of the German minority which was not considered according to Polish legislation. In the results of the negotiation, the German minority took legal recognition in Polish legislation. At the same time, the existence of dual citizenship in German legislation led to a political and social debate in Polish society, and the unexpected steps and initiatives from the side of autochthonous Germans was perceived hostility

For sure, the dilemma of the German minority in the Polish country is considered as such, which was succeeded successfully. The success was based on the de-historicization of mutual relations.

Key words: Polish-German relations, historical policy, German minority in Poland, historical stereotype, folksdeutsch.